

Třídy a reálná struktura společnosti

Karel Kosík —

I

Ačkoli každý marxistický rozbor společnosti operuje běžně s pojmy jako třída, buržoazie, proletariát, třídní ideologie apod., tedy s kategoriemi, které ve své organické jednotě tvoří marxistickou teorii tříd, ukazuje se již při letmém kritickém pohledu, že tato samozřejmost v sobě tají vážné nebezpečí. V bezprostřední samozřejmosti, s jakou se tyto pojmy používají, se především ztrácí charakter a smysl marxistické teorie tříd, uniká to nové, co přinesl Marx, a současně mizí i to, co činí z Marxových poznatků *teorii* tříd. Podnikneme-li zpětný pochod od takzvaných „třídních rozborů“ a třídních interpretací k jejich teoretickému východisku, zjistíme, že východiskem není marxistická *teorie* tříd ve své celistvosti, nýbrž různé *izolované* stránky této teorie, které se povyšují na samu teorii. Patří sem zejména:

1. Popisný akademismus a katedrový socialismus, který chápe teorii tříd jako učení o definování a klasifikaci společenských tříd a vrstev. Marxistická teorie tříd se v tomto pojetí *redukuje* na formálně logické vymezování pojmů, na zjišťování rozdílů mezi třídou, stavem a vrstvou. Kritický duch této koncepce se vyčerpává tím, že proti buržoazní sociologii, která situuje společenské třídy většinou do oblasti distribuce, zdůrazňuje základní aspekt tříd – jejich souvislost s vlastnictvím výrobních prostředků. Typickým představitelem této koncepce je Karl Kautsky.¹ Je zcela přirozené, že buržoazní sociologové, kteří se dívají na marxistickou teorii tříd z *tohoto* hlediska, mohou vytýkat Marxovi, že nikde třídy přesně nedefinoval, že není jasné, *kolik* tříd uznával apod.² Tato koncepce tedy vychází z předpokladu, že stačí správně definovat, aby bylo možno vědecky poznávat.

2. Zdánlivým protikladem předcházející koncepce je empirický prakticismus, který ztotožnil marxistickou teorii tříd se systémem pravidel o vedení

1 Školním případem je rozsáhlá pasáž nazvaná „Klasse und Staat“ s podtitulem: „Definitionen“, ve druhém svazku eklektického spisu: *Die materialistische Geschichtsauffassung*. Berlin, Dietz 1927, Bd. II., zejm. s. 3-31.

2 Tuto „vědeckou“ nepřesnost vytýká Marxovi soudobý francouzský sociolog G. Gurvitch (*La vocation actuelle de la Sociologie*. Paris, P.U.F. 1950, s. 341).

třídního boje, se souborem empirických představ o formách a metodách třídních zápasů. Vztah této koncepce k teorii tříd je možno připodobnit ke vztahu kameralistiky k politické ekonomii. Nejde o teorii tříd, nýbrž o soubor empirických představ a pravidel vycházejících z *bezprostřední* praxe a zaměřených *bezprostředně* k praxi bez jakéhokoli teoretického zprostředkování. Na rozdíl od předcházející akademické a katedrové koncepce, která „uznává“ marxistickou teorii tříd, až na diktaturu proletariátu (což je společným rysem jak marxisty Kautského, tak nemarxisty Gurvitche), zdůrazňuje toto pojetí kardinální význam diktatury proletariátu pro příslušnost k marxismu. Avšak jakkoli výprostný je *praktickopolitický* rozdíl mezi oběma koncepcemi, v jednom důležitém bodu se shodují: že chápou diktaturu proletariátu *pouze* z hlediska politické taktiky a v této jednostrannosti ji buď přijímají, anebo odmítají. V obou případech je politika a filosofie roztržena, diktatura proletariátu není pochopena jako jednota revolučně a dějinně přetvářejícího a metodologického, nýbrž výlučně jako otázka běžné politiky, taktiky, politického programu.

3. Interpretace marxistické teorie tříd jako učení o odhalování skrytých třídních *zájmů*, o společenském člověku jako člověku v podstatě ekonomickém. Tato představa, která vidí úkol vědy v tom, aby se za politickými, estetickými, filosofickými a jinými názory odhalovalo jejich *skutečné* pozadí, kterým je třídní zájem, povyšuje především za hybnou stránku společenského dění *zájem*, chápe tedy marxismus jako teorii skrytých *motivů* společenského jednání, čímž jej ovšem zařazuje mezi subjektivistické teorie. Zájem se stává reálným subjektem dějin. Místo Hegelových logických kategorií, které se inkarnují a vytvářejí skutečnost, nastupuje třídní zájem, který je demiurgem skutečna. Místo reálných přechodů a konkrétní analýzy stačí mít v zásobě „zájem“ jako univerzální vysvětlení společenských procesů. Marxova teze, že člověk je souhrn společenských poměrů, byla v této koncepci převrácena do vulgární formy a prosazuje se jako homo oeconomicus.

4. Empiricko-sociologická interpretace teorie tříd, která se stala v posledních dvou letech populární zejména v Polsku. Protichůdné tendence ve zkoumání třídní struktury současné společnosti, jak se projevují v kapitalistickém světě zejména v americké sociologii a v socialistickém táboře především v Polsku, působí na první pohled dojem pouhé záměny míst. Zatímco americká sociologie jako světová představitelka empirismu v řadě svých představitelů poznává nedostatečnost pouhého sociálního průzkumu pro poznání třídní struktury společnosti, vrhají se naopak v Polsku sociologové na empirický průzkum jako na rozhodujícího činitele, který má osvobodit společenskou vědu od sterility a umožnit konkrétní vědecké poznání dělnické třídy a ostatních společenských vrstev socialistické společnosti. Obě protichůdné tendence se prosazují – viděno z vnějška – proto, že staré metody,

na jejichž místo nastupují, zklamaly a nepodaly očekávané výsledky. Avšak pozitivní směr, kterým se obě protichůdné tendence ubírají, není zcela jednoznačný a nese v sobě zárodky budoucího štěpení. Ve Spojených státech je tato tendence charakterizována odklonem od empirických metod Warenaových a příklonem k metodologii Maxe Webera. Ačkoliv Weber nemusí být a není konečným vyústěním této tendence, stává se alespoň viditelným a jasně formulovaným cílem, k němuž je možno směřovat a jehož metodu a pojmový aparát je možno bez jakýchkoli úprav přijmout. Kdežto však ve Spojených státech jde o složitý a rozporuplný proces, který obsahuje tendenci jak rafinovanější apologetiky, tak hlubší kritiky imperialistické společnosti (přičemž oba typičtí představitelé těchto tendencí, o nichž bude ještě zmínka v dalším textu, Mayer a Mills, vycházejí z Maxe Webera), obsahuje cesta polské sociologie latentní nebezpečí, že zůstane v zajetí nemohoucnosti a sterility, proti níž povstala k odporu. Stoupenci empirického výzkumu, kteří zdůvodňují oprávněnost své disciplíny tím, že je třeba poznat dělnickou třídu za socialismu (neboť prý zůstává něčím neznámým),³ propadají zřejmému omylu, domnívají-li se, že *touto* cestou mohou k takovému poznání dospět. Empirická vzpoura proti dogmatické sterilitě je pouze protestem proti minulému stavu, ale není ještě jeho překonáním. *Kritické* osvojení buržoazních metod empirického výzkumu bez kritického osvojení a rozvíjení *marxistické teorie* tříd musí vést do slepé uličky. Poznat soudobou dělnickou třídu znamená poznat soudobou *společnost* v její vnitřní struktuře a konkrétní dějinné tendenci, přičemž složitost tohoto úkolu je dána složitým charakterem epochy samé: existencí dvou společenských soustav v jejich konkrétně historické podobě.

Společným znakem všech uvedených koncepcí, jakkoli různé jsou v podrobnostech, je skutečnost, že jsou odtrženy od marxistické *metody*, a chápou proto teorii tříd jako hotový výsledek, jako izolovanou otázku, oddělenou současně jak od materialistického pojetí dějin, tak od revolučně dějinné praxe proletariátu.

Marxistická teorie tříd, jejíž stěžejní myšlenky jsou stručně shrnuty ve známém Marxově dopisu Weydemeyerovi,⁴ se podstatně odlišuje od uvedených jednostranných nebo komolících interpretací. Sama skutečnost, že Marxovy myšlenky z nespočetněkrát citovaného dopisu zůstávají v těchto interpretacích nepochopeny nebo jsou vulgárně komoleny, svědčí o vzdálenosti těchto koncepcí od marxistické teorie tříd. V uvedeném dopise Marx odmítá domněnku, že by objevil existenci tříd a jejich boj ve společnosti. Již před Marxem odhalil zejména Ricardo anatomii tříd moderní společnosti

3 Viz zprávu J. Hochfelda in: *Filosofický časopis*, 1956, č. 3, s. 441-448.

4 Marx, K. – Engels, B., *Vybrané spisy ve dvou svazcích*, sv. 2. Praha, Svoboda 1950, s. 475.

a francouzští historikové podali *historii* tříd a třídních bojů. Marxův přínos spočívá v tom, že se *poznání* historické úlohy proletariátu, tedy objevení *reálného* revolučního subjektu dějin, stalo základem ustavení *vědy* o společnosti jako vědy o *současnosti*.⁵ Pro Marxe a marxismus není problematika tříd a třídního boje výlučně jen politickou anebo taktickou otázkou, nýbrž základním problémem dějinného vývoje, vědeckého pochopení a revolučního přetvoření přítomnosti. Odtud je vysvětlitelné, proč třídy a teorie tříd nemají pro marxismus význam pouze takticko-strategický nebo pouze sociologický, nýbrž také a především filosofický, neboť z hlediska *Marxovy* teorie tříd byly nově formulovány vysloveně filosofické otázky, jako je vztah subjektu a objektu, nutnosti a svobody, absolutní a relativní pravdy atd. atd. V užším slova smyslu je Marxův přínos v teorii tříd charakterizován dvěma objevy: marxistickým historismem a reálným revolučním subjektem dějin.

Sepětí marxistické teorie tříd jak s filosofií, tak s politickou strategií a taktikou odlišuje zásadním způsobem marxismus od různých sociologických koncepcí o třídách, které jsou v podstatě pouze popisem existence tříd, ale nejsou schopny odhalit skutečnost tříd, tj. stát se teorií reálného procesu zrušení *všech* tříd. Tyto teorie jsou buď otevřenou apologetikou kapitalistického panství, anebo pouhým sociologickým průzkumem dílčích jevů třídní struktury, vytržených ze společenského kontextu a vývojových souvislostí. V marxistické teorii, založené na *poznání* historické úlohy proletariátu, existuje praxe nikoli jako cizorodé těleso, jež se z vnějšku připojuje k teorii, když je již zformována, nýbrž je momentem této teorie. Jen na tomto základě mohl být překonán tradiční extrém apologetiky a utopie, v němž se buržoazní věda dodnes pohybuje: buď ustrnutí na fakticitě daných poměrů a tím tedy petrifikování těchto poměrů, anebo vytvoření ideálu vně společnosti, vně vývojových tendencí, ideálu, pro jehož realizaci neexistují síly.

Marxistický historismus tkví v tom, že se současnost chápe jako přechod, jako moment historického vývoje, tedy jako něco zprostředkovaného, aniž by se ovšem popírala bezprostřednost, to jest jedinečnost a specifika každé historické etapy a epochy. Dělnická třída jako reálný subjekt *soudobé* epochy není vnějším, a tedy nestranným pozorovatelem dějinného procesu, nýbrž jeho aktivním revolučním činitelem, který však stojí nad každou svou konkrétní praktickou akcí tím, že ji chápe a uskutečňuje jako *článek* historického vývoje a tím ji konkrétně zařazuje do dějinných souvislostí.

Každá epocha je bezprostřední, to jest jedinečná, jen díky své zprostředkovanosti, ale jako produkt předcházejícího vývoje, je současně něčím odliš-

⁵ „... Eminentní pochopení živých, současných dějin, ... jasný průhled událostmi ve chvíli, kdy se odehrávají“, považuje Engels za hlavní rys materialistické koncepce dějin a teorie tříd. Viz Marx, K. – Engels, B., *Vybrané spisy ve dvou svazcích*, sv. 1. Praha, Svoboda 1950, s. 248.

ným, neboť je zároveň sama *producentem* a zprostředkujícím článkem další vývojové etapy. Ze stanoviska proletariátu není kapitalistická společnost jen tím, čím bezprostředně je, čím je ve své historické danosti, to jest vykořisťovatelským řádem, nýbrž současně něčím jiným, a sice materiální přípravou své vlastní negace, zrušení kapitalismu. Stanovisko dělnické třídy (to jest politicky a metodologicky, prakticky a filosoficky: diktatura proletariátu) je nalezení *praktické* možnosti překonat dané poměry. V tomto smyslu je *toto* stanovisko *objektivnějším* proniknutím do skutečnosti než takzvaný vědecký objektivismus, neboť chápe skutečnost jako *dynamickou*, obtíženou vnitřními rozpory a neulpívá na její fakticitě. *Jednota* objektivního zkoumání skutečnosti (ze stanoviska dělnické třídy) a revolučního *přetvoření* skutečnosti (revolučním bojem dělnické třídy) je dialektická a dynamická: vyšší stupeň objektivit je umožněn praktickým překonáním poměrů, nalezením reálného východiska z poměrů, avšak nalezení tohoto reálného východiska je nerozlučně spjata s hlubokou, konkrétní a metodologicky správnou analýzou poměrů.

Nelze-li chápat marxistickou teorii tříd jako hotový *výsledek*, existující a použitelný *odděleně* od metody, znamená to pozitivně ukázat, jak v Marxově teorii tříd konkrétně souvisí *objevení*, poznání proletariátu jako dějinného subjektu s vypracováním dialektické, geneticko-historické metody (v protikladu k metodě abstraktně analytické).

Marx se shoduje s Hegelem v tom, že vše, co existuje, je současně jak bezprostřední, tak zprostředkované. Bytí se chápe jako proces. Ale na rozdíl od Hegela, který v důsledku své idealistické metody upadá *často* do spekulativního konstruování zprostředkování, zdůrazňuje Marx, že jde o zprostředkovanost samotných věcí a objektivního procesu, tedy o logiku samotné skutečnosti, nikoli však o logiku vnější oktrojovanou. Zatímco Marx vyvozuje přechody ze „*zvláštní* podstaty“ zkoumaných věcí, uskutečňují se přechody u Hegela z „*obecného* vztahu“ abstraktních kategorií. „Jsou to stále tytéž kategorie – poznamenává Marx o Hegelovi –, které propůjčují duši hned té, hned oné sféře. Jde jen o to najít pro jednotlivá konkrétní určení příslušná abstraktní určení.“⁶ Tato spekulativní metoda se objevuje ve zvládnuté podobě u těch stoupenců třídní teorie, kteří v třídních analýzách místo konkrétního zkoumání nacházejí pro konkrétní určení abstraktní určení v třídním *zájmu*.

Proti Ricardovi a klasické politické ekonomii vyzvedá Marx *metodologicky existenci* zprostředkování, tedy proti *analytické* metodě svou geneticko-historickou metodu, proti obecné a násilné abstrakci svou konkrétní abstrakci. Analytická metoda klasické politické ekonomie, která přeskakuje zprostřed-

6 Marx, K. – Engels, B., *Spisy*, sv. 1. Praha, SNPL 1957, s. 233.

kování a redukuje různé formy, z nichž vychází jako z *daných* předpokladů, na jejich jednotu, odhaluje sice *existenci a boj* tříd v buržoazní společnosti, ale považuje tyto třídy spolu s celým řádem za přirozený, a tedy neměnný základ historického vývoje, který může být – podobně jako u Hegela⁷ – *kvantitativním* narůstáním, nikoli kvalitativním vývojem. „Ricardo – říká Marx – chápe námezdní práci a kapitál jako přirozenou, nikoli jako určitou historickou společenskou formu vytváření bohatství. ... Odtud nepochopení určitého charakteru buržoazního bohatství.“⁸

Aby mohly být empirické formy nadhodnoty – zisk, úrok, renta – rozvinuty geneticky, to jest, aby byla na rozdíl od Ricarda zrušena jejich danost, z níž se vychází a která je přirozeným předpokladem zkoumání, bylo třeba dojít k *hlubší* abstrakci, k odhalení jejich společného zdroje, na nich *nezávislého*, k objevení nadhodnoty jako substance všech těchto historicky jevových forem. Zatímco vulgární ekonomie petrifikuje samostatnost a izolovanost různých empirických historických forem, v nichž jednotlivé složky kapitalistické ekonomie vystupují na povrch a chovají se k sobě zcela lhostejně (zisk jako funkce kapitálu, mzda jako funkce práce, renta jako funkce půdy), čímž se ovšem zastírá kapitalistické vykořisťování, snaží se naopak klasická ekonomie redukovat tyto lhostejné formy na jejich vnitřní jednotu. S touto metodou je podle Marxe spojeno, že „Ricardo odhalil a formuloval ekonomickou protikladnost tříd ..., a že proto v ekonomii odhalil skutečný základ dějinného boje a vývojového procesu“.⁹

Avšak omezenost této abstraktně analytické metody je v tom, že nejde za *danou* existenci buržoazie a proletariátu, že není tedy schopna zrušit tuto bezprostřední existenci nalezením zprostředkujících článků.

Jestliže tedy v klasické politické ekonomii se přirozená a trvalá existence tříd na jedné straně a analyticko-abstraktní metoda na druhé straně *vzájemně* předpokládají a doplňují, pak u Marxe je naopak odhalení kapitalistického řádu a existence tříd jako historicky *přechodného* jevu spjata s geneticky historickou metodou, která dospívá k dané existenci prostřednictvím série zprostředkujících článků, čímž ovšem danost této existence ruší, a odhaluje tak její historicky přechodný charakter.

Marxista, který zkoumá tu či onu dějinnou epochu, nemůže se tvářit, jako by stál tváří v tvář neurčitému chaosu, z něhož teprve analýzou dospívá k nejjednodušším abstraktním určením. Naopak tato abstraktní určení již existují a marxista je marxistou proto, že jich používá jako orientačních bodů, které mu mají sloužit k tomu, aby se neutopil v moři empirického ma-

7 Tamtéž, s. 233.

8 Marx, K., *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie*, s. 236.

9 Marx, K., *Theorien über den Mehrwert*, Bd. II, 1, s. 4.

teriiálu a mohl rozlišovat – byť zcela předběžně a se stálým zřetelem k revidibilitě jak výchozích předpokladů, tak dílčích výsledků – podstatné od vedlejšího. Takovými abstraktními určeními a orientačními body konkrétního zkoumání jsou pojmy třída, buržoazie, proletariát, maloburžoazie atd. Marxistická teorie tříd považuje tyto základní pojmy za *výchozí* principy zkoumání, za něco, co je vzhledem ke konkrétní skutečnosti abstraktním určením, jehož konkrétnost a tedy vědecký charakter se získává teprve v průběhu a ve výsledku zkoumání. Marxistická metoda postupování od abstraktního ke konkrétnímu je tedy protichůdná vnějšímu subsumování empirického materiálu pod všeobecné poučky. (Není náhodné, že Marx v kritice Lassalla klade vedle sebe a ve spojitosti dvě základní chyby jeho myšlení: ideologismus a subsumování.) Badatel, který se řídí vulgárním marxismem, má na vybranou: buď vnějšně subsumovat faktická data a empirický materiál pod strnulé, metafyzické entity, nazvané třídami, anebo vypočítat několik izolovaných všeobecných údajů z občanské historie, uvést několik základních statistických dat výrobně ekonomického charakteru, pozorovat kvantitativní, vnější a statisticky vyjádřený pohyb určitých skupin obyvatelstva (vzrůst dělnictva, pokles samostatných podnikatelů atd.). V prvním případě vybraná fakta potvrzují předem známé poučky a badatel – ať vědomě či nevědomky – vědecký rozbor *předstírá*. V druhém případě se vyrábějí na běžícím pásu „historicko-třídní zarámování“, jakési univerzální historické kulisy, které *předcházejí* vlastnímu výkladu a v této své časové prioritě mají také sloužit jako „materialistické“ vysvětlení řešené problematiky. Empirická fakta jsou zcela vnějšně subsumována pod hotové, strnulé, metafyzické pojmy. Fakta mohou předem známé poučky *pouze* potvrzovat. Pojem, koncepce, kategorie, které *vcházejí* hotové a jako definitivní pravdy do procesu zkoumání, vycházejí z něho ve stejné podobě, jen s tím rozdílem, že jsou na ně přilepeny příklady, empirická nahodilá data.

Empiricky vybraná a vnějšně přilepená fakta nemohou nic změnit na pojmech a kategoriích, které jsou povahou myšlení chápány jako strnulé a neproměnné. A pokud se v některých případech zdá, že se tyto koncepce obohacují a rozvíjejí *novými* určeními, jde ve skutečnosti o stejně abstraktní a všeobecná určení, která nedávají těmto pojům nový *obsah*. V tomto smyslu se například dělnická třída za socialismu charakterizuje jako „kvalitativně nová“, „kvalitativně odlišná“ třída.

Protože marxismus již vypracoval základní systém společenských kategorií, je pro každého marxistu především důležitá otázka, co znamená cesta „zpět“ od abstraktního ke konkrétnímu. U Marxe (a podobně i u Hegela) není vztah jedinečného a obecného vztahem vnějšnosti, nahodilosti a tedy oboustranné libovůle a nezávislosti, nýbrž prostupování, závislosti, podмінěnosti, organické jednoty. Jestliže obecné kategorie jsou známy a fakta

jsou shromážděna, utříděna, zbývá vykonat cestu zpět, to jest provést vědeckou analýzu, která by našla zprostředkující články mezi jedinečnými, empirickými fakty a abstraktními kategoriemi, zprostředkování, která by teprve organicky spojila jedinečné a obecné v organickou jednotu, to jest v prohloubené vědecké poznání. Jakmile je tento proces proveden, abstrakce již není výchozí prázdnou nebo obecnou abstrakcí, stejně tak jako fakta nejsou již empirickými fakty: vytváří se nová kvalita, konkrétní abstrakce, prohloubené a obohacené poznání. Abstrakce dostává konkrétní náplň, rozvíjí se, naplňuje se konkrétním obsahem, ale nikoli tak, jako se sypou brambory do pytle, nýbrž organicky, a fakta se dostávají *organicky*, tedy nikoli nahodile a *rámcově*, do určitého konkrétního celku a mohou zde plnit svou *dvoji* úlohu: jednak nabývat svého vlastního skutečného významu, definovat se, jednak odhalovat souvislosti tohoto celku, této totality, to jest říci a mluvit nejen o sobě, ale současně být odhalovatelem, mluvčím druhého. Tak například Bernstein a novodobí revizionisté a buržoazní sociologové, kteří proti Marxovi vyzvedávají existenci takzvané nové střední třídy, stejně jako vulgární obhájci, kteří její existenci popírají nebo bagatelizují, vystupují přes vnější protichůdnost stanoviska ze stejných metodologických základů: pro obě strany je tato skutečnost, tento jev něčím, co se zkoumá v ně vývojových tendencí a konkrétního charakteru kapitalismu. Neboli jinými slovy: pro obě strany je tento jev něčím samostatným, zatímco ve skutečnosti se v něm projevují tendence, v nichž se odhaluje konkrétní charakter soudobého kapitalismu.

Konkrétní pojem dělnické třídy – a marxismu jde vždy o konkrétní pojmy, o konkrétní pravdy – nemůže být vyčerpán vztahem k výrobním prostředkům. Konkrétní pojem dělnické třídy není výchozím bodem zkoumání, nýbrž jeho *výsledkem*. Konkretizace tohoto pojmu je možná jedině tím, že nejvšeobecnější, abstraktní (a tedy v tomto smyslu *základní*) určení proletariátu (dané postavením ve výrobě a vztahem k vlastnictví výrobních prostředků) se zařadí do kontextu skutečnosti a v tomto kontextu se odhalují vztahy proletariátu s ostatními třídami, vnitřní dynamika jeho vývoje, jeho funkce atd. Tímto zařazením do historické souvislosti, konfrontací s ostatními třídami, vysledováním spojitostí se společností jako celkem, obnažením vnitřních rozporů, odhalením funkcí, které vyplývají ze společenského zařazení, dochází teprve k *organickému* spojení apriorního s empirickým, teorie s faktickým materiálem, a jen tak je dána možnost obohacení, rozvíjení a tedy konkretizace pojmů. Abstraktní určení, které je *výchozím* bodem zkoumání, dostává tímto zařazením vnitřní dynamiku, *proměňuje se*, přestává být abstraktním určením a stává se konkrétním pojmem. Protikladem této metody postupování od abstraktního ke konkrétnímu je metoda neměnných entit a mechanického subsumování. V této druhé, metafyzické

metodě se zařazuje určitá koncepce do kontextu skutečnosti tak, že zůstává v průběhu zkoumání stále stejná, neproměnná, nehybná, je to abstraktní identita. Pojem je určen již před zkoumáním, výsledky bádání jsou známy již předem a takzvané „vědecké zkoumání“ je pouze snášením ilustrací pro potvrzení platnosti mrtvé entity.

Klasická definice třídy podaná Leninem je nejobecnějším abstraktním určením. Je však věda komplexem abstraktních všeobecných určení? V takovém případě by byla eklektikou, neboť by dávala dohromady abstraktní určení, aniž by byla postižena skutečná jednota určení a dosaženo konkrétní totality. Jelikož věda není soubor abstraktních určení, nýbrž dynamická jednota pojmů, nemůže se ani konkrétní vědecký pojem třídy vyčerpat abstraktním určením, definicí. Vulgární marxismus, který *bezprostředně* spojuje (subsumováním) abstraktní určení (buržoazie, proletariátu, maloměšťáctva) s empirickým materiálem, nevede k dalšímu hlubšímu poznání neznámé skutečnosti, nýbrž pouze k apologetice faktů na jedné straně a nudnému opakování abstraktních určení na straně druhé. A osobuje-li si dokonce taková pseudovědecká teorie vysvětlit skutečnost, musí posléze narazit na nepřekonatelnou propast, neboť chce pomocí mrtvého (entit, univerzálií, reálií) vysvětlit živé, pomocí nehybného pochopit vyvíjející se, pomocí strnulého postihnout dynamické a rozporuplné, pomocí jednoduchého složité, pomocí jednostranného bohaté a mnohostranné. Zatímco v jednom případě *subsumuje* empirická fakta mechanicky pod strnulé poučky, *redukuje* v jiném případě rozporuplnou bohatou konkrétní skutečnost na jednoduché, neměnné, mrtvé abstrakce.

Konkrétní pojem „proletariátu“, „buržoazie“ znamená dynamickou jednotu mnoha určení, shrnutí *všech* podstatných stránek a aspektů, vývojovou logiku nikoli toho či onoho období, odděleně vzatého, nýbrž celé historie. Marxova myšlenka, že anatomie člověka podává klíč k anatomii opice, není popřením historismu, nýbrž je naopak projevem historismu dialektického, která neupadá do relativismu a subjektivismu buržoazního historismu. Tento názor totiž vůbec neznamená, že by bylo možno vysvětlit jevy, odpovídající nižšímu společenskému stupni nebo nerozvinuté jevy, kategoriemi, které odpovídají rozvinutým a plně konstituovaným poměrům. Je proto chyba, že se kategorie socialismu a komunismu, k nimž Marx dospěl na základě analýzy *nejvyspělejších* kapitalistických zemí své doby, bez jakékoli modifikace přenáší na socialistickou společnost, která sotva vyšla z polofeudálních a málo rozvinutých poměrů. Tím se ovšem stává dvojnásob: za prvé, že se určitá historická fáze socialismu vysvětluje nikoli jako *fáze* socialismu, nýbrž jako socialismus vůbec, a poměry, vztah, struktura této fáze je více či méně petrifikována jako ideál socialismu. Tím se však mlčky předpokládá, že se socialismus nevyvíjí: to neznamená, že by se *empiricky* nepřipouštěl vývoj. Do-

konce v tomto empirickém aspektu se na socialismu právě zdůrazňuje růst. Avšak tento vývoj se chápe výlučně evolucionisticky, jako kvantitativní narůstání určitých daných konstantních prvků, jež jsou neměnné. Za druhé, co je zamýšleno již jako rozvinutá fáze socialistické společnosti nebo jako počáteční fáze socialistické společnosti, která vzešla z revoluce ve vysoce průmyslové zemi s převážnou většinou proletariátu, a jež tedy je v určitém smyslu pro každou jinou socialistickou zemi *programem*, vykládá se jako skutečný stav, považuje se již za dosažený stupeň.¹⁰

Marxistická teorie tříd je vědeckou teorií proto, že je schopna podat a zachytit s maximální přesností a konkrétností

1. obraz sociálního rozvrstvení každé společnosti jako celku na daném stupni historického vývoje, ukázat všechny vztahy tříd a skupin v rámci tohoto celku,

2. fyziognomii každé třídy a sociální skupiny ve všech jejích aspektech, ekonomických, sociálních, politických, morálních a duchovních, v jejich vzájemných vztazích a ke společnosti jako celku,

3. vývojovou dynamiku každé třídy a sociální skupiny, analyzovat proměnu funkcí společenských skupin, podat popis a teorii jejich vzniku, vývoje a zániku.

II

Známa charakteristika Maxe Webera jako Karla Marxe buržoazie¹¹ sdílí nepřesnost všech okřídlených rčení. Především budí zdání, jako by byl Weber rovnocenným buržoazním antipodem Marxovým a jako by tedy jeho dílo bylo vysvětlitelné především jako buržoazně idealistická reakce bezprostředně na Marxe. Tato charakteristika neúměrně zveličuje význam Weberův, originalitu jeho myšlení a kritiky marxismu. Máme-li již zůstat u tradičního obrazu, domníváme se, že je daleko přesnější charakteristika, která duchovní produkci Maxe Webera uvádí do souvislosti s marxismem Druhé internacionály, to je s oním rozporuplným pokračováním v Marxově díle, jak je uskutečňovali především teoretikové předválečné německé sociální demokracie. Weberovo dílo není idealistickou reakcí na Marxův dialektický materialismus, nýbrž spíše na vulgární a ekonomický materialismus II. in-

10 Politický a samozřejmě i metodologický aspekt této skutečnosti zdůrazňuje např. Lenin ve své známé myšlence o sovětech. „Nízká kulturní úroveň způsobuje, že sověty, které jsou podle svého programu (K.K.) orgány správy vykonávané pracujícími, jsou ve skutečnosti (K.K.) orgány správy pro pracující vykonávané vyspělou vrstvou proletariátu, ne však pracujícími masami samými.“ Marx. K. – Engels, B., Spisy, sv. 29, s. 176.

11 Salomon, A., Nous pouvons appeler Weber un Marx bourgeois. *La sociologie au XXème siècle*. Paris, P. U. F. 1947, s. 605.

ternacionály.¹² Weber je buržoazním protichůdcem, kritikem a současně souběžcem oportunistického komolení marxismu v éře II. internacionály. Nejde zde o pouhou historickou záležitost. Vyrovnat se s Weberovou teorií tříd znamená v podstatě odhalit metodologii převážně většiny soudobých buržoazních sociologů zabývajících se problematikou tříd a sociální stratifikace. Námitky těchto sociologů proti marxismu jsou skoro vždy pouhým opakovaním Weberovy argumentace.

Ekonomický činitel vulgárního marxismu se přeměnil u Maxe Webera na ekonomický aspekt, z jehož hlediska je možno se zajímat o společnost.¹³ Tento přechod od objektivnosti k subjektivismu je důsledným rozvedením idealistické kritiky ekonomického materialismu. Není-li ekonomické ničím více než jedním činitelem a jednou stránkou skutečnosti, jak je možno objektivně zdůvodnit privilegované postavení této jedné stránky, tohoto jednoho činitele ve vztahu k ostatním? Max Weber, který zaměnil činitele aspektem, vykonal pouze myšlenkovou práci za vulgární ekonomisty.

Avšak marxismus neuznává žádného privilegovaného ekonomického činitele, který by rozhodujícím způsobem určoval ostatní stránky a činitele společnosti. Zvláštní postavení ekonomiky jak ve společnosti, tak ve zkoumání společnosti je možné jen proto, že ekonomie není ani činitelem, ani stránkou, nýbrž *reálnou strukturou* společnosti. Používají-li proto marxisté pojmu ekonomie společně s vulgárními materialisty (a jejich idealistickým antipodem Maxem Weberem), rozumějí jím oba tábory něco zcela jiného.

Vulgární materialismus, který redukuje jednotlivé oblasti společenské skutečnosti na ekonomického činitele, je pozdní a ekonomickou obměnou mechanického materialismu, jehož základní metoda vysvětlení skutečnosti spočívá v redukování všech forem pohybu na jednu základní, elementární a nejjednodušší formu. S tímto mechanickým materialismem sdílí vulgárně ekonomický materialismus společný osud i v tom, že musí být dříve či později doplněn a překonán – idealismem. V tomto smyslu je pochopitelné, proč

12 Viz Karl Löwith, který ovšem dochází k těmto závěrům v jiných souvislostech a z jiného stanoviska. (Löwith, K., Max Weber und Karl Marx. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, Bd. 67, 1932, s. 208.)

13 „Die Qualität eines Vorganges als ‚sozialökonomischer‘ Erscheinung ist nun nicht etwas, was ihm als solchem ‚objektiv‘ anhaftet. Sie ist vielmehr bedingt durch die Richtung unseres Erkenntnisinteresses, wie sie sich aus der spezifischen Kulturbedeutung ergibt, die wir dem betreffenden Vorgänge im einzelnen Falle beilegen...“ A na jiném místě (ještě důrazněji): „Es versteht sich von selbst, dass eine Erscheinung überhaupt die Qualität einer wirtschaftlichen nur insoweit und nur so lange behält, als unser Interesse sich der Bedeutung, die sie für den materiellen Kampf ums Dasein besitzt, ausschließlich zuwendet.“ (Weber, M., *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen, J. C. B. Mohr 1922, s. 161, 163.)

Mills žádá, aby se ekonomický determinismus marxistů doplnil „politickým determinismem“ a „vojenským determinismem“.¹⁴

Pojem „ekonomie“ ve smyslu Weberově, Millsově, Mayerově není totožný s marxistickým pojetím: v prvním případě „ekonomický“ znamená *distribuci* společenského *bohatství*, zatímco u Marxe je distribuce pouze momentem výroby, a tedy jednou stránkou ekonomického vztahu. To, co se nazývá u Webera a Millse „ekonomikou“ a „ekonomickým“, není v Marxově pojetí určujícím, nýbrž naopak odvozeným. Zatímco Mayer například tvrdí, že marxismus znamená prioritu tohoto „ekonomického“ momentu nad mocenským momentem a sociálním postavením (*social status*), ukazuje naopak marxismus, že tento takzvaný ekonomický moment je stejně odvozený jako moment mocenský a jako společenské postavení, neboť ve všech případech jde pouze o určité stránky a relativně autonomní oblasti, jejichž konkrétní obsah je určován reálnou strukturou společnosti. Z nesouladu těchto tří momentů vyvozuje Mayer krizi v současné teorii tříd: „Osobní sociální postavení daného individua v této průmyslové společnosti (průmyslovou společností nazývají dnes ‚citliví‘ buržoazní sociologové kapitalismus – K.K.) není nutně přesným ekvivalentem jeho třídní pozice v daném okamžiku. Právě tento rozdíl mezi třídní pozicí a sociálním postavením, tj. problém vztahu mezi ekonomickou nerovností a různým rozdělením moci a prestiže v soudobé společnosti, daly vznik pojmovým zmatkům a nesnázím, které pronikají moderní teorii tříd.“¹⁵

Konfrontace Marxovy a Weberovy koncepce tříd ukazuje, že Weber a jeho američtí následovníci jsou v teorii tříd zatíženi ekonomismem, ačkoliv se v ekonomismu pokoušejí usvědčit Marxe, zatímco Marxovo pojetí tříd nemá s ekonomismem nic společného. Tato ekonomistická jednostrannost ve Weberově teorii tříd je nutná proto, aby se uvolnilo místo jiným autonomním činitelům, které prý jsou stejně důležité pro analýzu společnosti a společenského rozvrstvení jako třídy. Jde o známou Weberovu trilogii: třídy, sociálního postavení a moci, to jest o tři samostatné a zásadně autonomní dimenze sociálního rozvrstvení. Jelikož se marxismus dívá na společnost jednostranně z hlediska vlastnických vztahů – tak argumentují proti marxismu někteří soudobí američtí stoupenci Weberovy teorie tříd – nemůže postihnout problémy, které s těmito vlastnickými vztahy a z nich vyplývajícími jevy bezprostředně nesouvisí, jako je například moc, postavení, prestiž atd. Proto je třeba, má-li se postihnout rozvrstvení společnosti – připojit k třídám ještě další samostatné dimenze – sociální postavení a moc.

14 Mills, C. W., *The Power Elite*. Oxford, Oxford University Press 1956, s. 277.

15 Mayer, K., *The Theory of Social Classes. Transactions of the Second World Congress of Sociology*. Vol. II. London 1954, s. 322-323.

Marxismus samozřejmě nepopírá reálnost a užitečnost takových kategorií jako je moc, sociální postavení atd. jako zvláštních dimenzí sociálního rozvrstvení. Avšak na rozdíl od Webera a Weberovy školy je nepovažuje za autonomní vzhledem ke společenskému řádu.

Především je třeba v této souvislosti objasnit, čím se liší Marxovo pojetí třídy od Webera. Weber situuje třídy do sféry distribuce (trhu), zatímco v marxistické teorii jsou třídy spjaty se způsobem výroby a se vztahem k vlastnictví výrobních prostředků. Určujícím činitelem třídní příslušnosti jsou pro Webera „ökonomische Güterbesitz- und Erwerbsinteressen“,¹⁶ z čehož vyplývá, že „majetek a nemajetnost jsou základními kategoriemi všech třídních postavení“,¹⁷ a že „třídní postavení je nakonec: postavení na trhu“.¹⁸ Vzhledem k tomu, pro třídní příslušnost je rozhodující schopnost disponovat majetkem na trhu, stírá se zásadně rozdíl mezi vlastnictvím výrobních prostředků na jedné straně a vlastnictvím statků nebo zboží vůbec na straně druhé, a místo základních marxistických kategorií – *vykořisťovaných a vykořisťovatelů* – nastupují nepřesné, zmatené a dvouznačné kategorie *majetných a nemajetných*.

Americká profesorka Bernardová, která vyvozuje otevřeně reakční a apologetické konsekvence z Weberovy teorie a současně ji vulgarizuje, vytýká marxismu, že prý se nesplnila předpověď jeho zakladatele o rozštěpení kapitalistické společnosti na majetné a nemajetné. Není třeba příliš zdůrazňovat, že marxistická analýza společnosti vůbec a kapitalistické společnosti zvláště není založena na kategoriích „majetných“ a „nemajetných“. Těchto kategorií používala předmarxistická revoluční a socialistická literatura, když se pokoušela vyjádřit sociální rozpory. Je jasné, že analýza pomocí těchto kategorií je krajně primitivní a nepřesná. Marxistická teorie tříd není založena na vztahu chudých a bohatých, majetných a nemajetných, nýbrž na vztahu bezprostředních výrobců k podmínkám výroby, k výrobním prostředkům. Uvedené dělení se stalo v současné buržoazní sociologii základnou apologie, neboť základní dělítko rozhodujících skupin společnosti klade do oblasti distribuce. Názory profesorky Bernardové o americké cestě k „beztřídní společnosti“,¹⁹ profesora Mayera o tom, že třídní struktura soudobé americké společnosti se v brzké budoucnosti změní ve středostavovskou, kde zmizí

16 Weber, M., *Wirtschaft und Gesellschaft*. Bd. II. Tübingen, J. C. B. Mohr 1925, s. 632.

17 Tamtéž.

18 Tamtéž.

19 Bernard, J., *Class Organisation in an Era of Abundance. Transactions of the Third World Congress of Sociology*. Vol. III. London 1956, s. 26-31.

třídní protiklady,²⁰ profesora Schelského²¹ o „odvrstvování“ (*Entschichtungsorgan*) západoněmecké společnosti, vycházejí ze základních kategorií Weberovy teorie tříd.

Vědeckou hodnotu moderní teorie tříd je možno měřit na tom, nakolik je schopna sloužit jako vodítko konkrétního zkoumání a vysvětlení složitých a protichůdných procesů, jež probíhají v třídní struktuře a společenském rozvrstvení v socialistických a kapitalistických zemích. Marxismus vydělil mezi nejrůznějšími sociálními skupinami třídy jako taková velká společenství lidí, která mají rozhodující význam jak pro charakter a určení struktury společnosti, tak pro dialektiku společenských změn a vývoj společnosti. Tato teorie umožňuje odlišit ve spleti změn, již prochází dnešní společnost, změny *strukturální*, které mění povahu celého společenského řádu, a změny odvozené, druhotné, jež pouze modifikují daný společenský řád.

Americký sociolog Mills vytýká zcela v duchu svého učitele marxismu: „Vulgární marxistický názor činí z ekonomicky silného jedince skutečného nositele moci.“²² Tato domněnka je založena na základním nepochopení marxistické metody, jak je rozpracována s největší důsledností zejména v *Kapitálu*. Marxismus tvrdí pouze, že panující *třída* každého společenského řádu je *současně* nositelkou bohatství, moci a prestiže dané společnosti. Zda se však u každého jednotlivého příslušníka této vládnoucí třídy či u každé její jednotlivé vrstvy, složky, skupiny uskutečňuje personální unie těchto tří sfér – bohatství, moci a prestiže – to již závisí na empirických okolnostech. Je proto zcela vulgární si představovat (a připisovat tento nesmysl marxismu), že nejbohatší kapitalista v zemi musí být také současně mužem, který činí mocenská rozhodnutí zásadního a celonárodního významu, nebo že požívá největší úcty atd. Marxismus tvrdí, že distribuce bohatství, hierarchie moci a odstupňování společenského postavení je určováno zákonitostmi, které vyplývají z reálné struktury společenského řádu na konkrétní etapě jeho vývoje. Otázka, jak je v dané společnosti rozdělena moc, jaká je tedy *mocenská hierarchie*, jaké je měřítko a žebříček společenské vážnosti, jaká je tedy *stupnice společenského postavení*, a konečně jakým způsobem je rozděleno bohatství, jak se společnosti dělí na majetné, méně majetné a nemajetné, tedy distribuce bohatství – všechny tyto dimenze, které Weber a jeho škola považují za autonomní, jsou ve skutečnosti odvozeny z *reálné struktury* společenského řádu.

20 Mayer, K., *Recent Changes in the Class Structure of the United States. Transactions of the Third World Congress of Sociology*. London 1956, s. 78.

21 Schelsky, H. von, *Die Bedeutung des Schichtungsbegriffes für die Analyse der gegenwärtigen deutschen Gesellschaft. Transactions of the Second World Congress of Sociology*. Vol. I. London 1954, s. 360.

22 Mills, C. W., *The Power Elite*, c.d., s. 277.

Vracíme se tedy k základnímu rozdílu v chápání dvou základních kategorií – třídy a ekonomie –, jež odlišuje Marxe od Webera. Ekonomie je pro marxismus *reálnou strukturou* dané epochy vývoje lidstva, avšak není hospodářským činitelem, který podmiňuje jiné činitele – politické, duchovní, morální a jiné. Proto jsou ekonomické kategorie *současně* společenskými kategoriemi. Jejich specifika jako kategorií ekonomických je v tom, že jsou myšlenkovou reprodukcí reálné struktury společnosti. Společenské postavení lidí ve výrobě a vztah k výrobním prostředkům není tedy záležitostí „čistě“ hospodářskou, nýbrž ekonomicky společenskou, a *proto* je možná materialistická teorie, jejíž základní myšlenku Marx formuluje v *Kapitálu*: „V bezprostředním vztahu vlastníků výrobních podmínek k bezprostředním výrobcům ... nacházíme nejhlubší tajemství, skrytý základ celé společenské konstrukce.“²³ Rozdíl skutečného marxismu od vulgárního ekonomismu (a jeho buržoazně idealistického protějšku) spočívá v následujícím: vulgární materialismus považuje hospodářskou moc, která je vyjádřena v majetku, v bohatství, za rozhodující prapříčinu, která určuje politiku, ideologii, morálku atd. Naproti tomu pro Marxe není ekonomie nikdy takzvanou hospodářskou, nýbrž vždy ekonomicko-společenskou kategorií, a v tomto smyslu může ekonomie tvořit reálnou strukturu, jež určuje konkrétní obsah politiky, ideologie, morálky atd. Toto hluboké, společensko-filosofické chápání ekonomie zavdalo v nejnovější době některým kritikům podnět k tomu, aby popírali „ekonomický“ obsah Marxova *Kapitálu* a hovořili o něm jako o práci výlučně filosofické.²⁴

Druhý základní rozdíl Marxovy a Weberovy koncepce je v tom, že u Webera je třída výlučně nebo především ekonomicko-hospodářská kategorie (ve zmíněném smyslu, který není totožný s Marxovým), zatímco pro Marxe je třída konkrétní společenská totalita o mnoha aspektech a určeních. Jak by bylo možno vykládat sociální jevy v nejširším slova smyslu třídě, jestliže by třída byla pouze ekonomickým činitelem, kdyby tedy byla vzhledem ke společnosti jako mnohotvárnému celku pouze jednou, ekonomickou stránkou skutečnosti? Zůstat na tomto stanovisku znamená buď zaměřovat třídní analýzu ekonomickou simplifikací a vulgarizací, anebo odmítnout třídní výklad jako jednostranný a zplošťující. Třída v marxistickém pojetí jako skupina lidí, zaujímajících určité postavení ve společenské výrobě a ve vztahu k výrobním prostředkům zahrnuje v sobě *všechny* momenty společenského života, neboť lidé, kteří tvoří třídy, nejsou abstrakcemi (například nejsou to „homines oeconomici“), nýbrž souhrnem společenských vztahů ve všech sférách lidské podstaty, jak praktické, tak intelektuální, emocionální, mravní atd.

23 Marx, K., *Kapitál*, III/2, s. 339.

24 Viz např. katolický kritik Calvez, J.-Y., *La pensée de Karl Marx*. Paris, Seuil 1956.

Vulgární představy, které redukuje třídní analýzu pouze na tzv. objektivní stav, kterým se rozumí čistě kvantitativní popsání vnějších stránek tříd a třídního složení společnosti, jsou v nejlepším případě *pouze* jedním prvkem třídní analýzy. Odtud také pramení častý omyl filosofů, literárních historiků, historiků umění, kteří se domnívají, že mohou pro své historické rozbor filosofie, literatury, umění přebírat od historiků *tato* „situační schémata“ a na *jejich* základě materialisticky a třídně vysvětlovat vlastní problematiku, to jest historickou formu společenského vědomí. Rekonstrukce určité historické skutečnosti jako konkrétní historické totality předpokládá nikoli pouhý „historický rámec“ nebo holou třídní kostru, nýbrž naopak, tato holá kostra je pouhou abstrakcí a historický rámec je pouze pedagogické uvedení do „atmosféry“ doby. Marxistická analýza tříd a tedy i třídní analýza skutečnosti znamená reprodukci skutečnosti jako jednoty ekonomie, politiky, sociálního a duchovního života, určované reálnou společenskoekonomickou strukturou.

Vědecký význam kategorií marxistické politické ekonomie, jako je hodnotový zákon, nadhodnota, koncentrace kapitálu atd., spočívá v tom, že dává teoretické vysvětlení *miliónkrát* se opakujících, každodenně působících a pozorovatelných jevů společenského života, jež určují existenci lidí. Materialistická teorie tříd je myšlenkovou reprodukcí skutečnosti nikoli v jednom aspektu, ekonomickém, politickém, duchovním, mravním či emocionálním, nýbrž v konkrétní dynamické totalitě, která všechny tyto momenty zahrnuje jako části a momenty celku. Historik, který například sleduje vznik lidově demokratického Československa a provádí třídní analýzu tím způsobem, že se věnuje pouze *ekonomickým* a politickým aspektům, musí si být vědom, že v *této* podobě je jeho analýza neúplná a jednostranná. Nejde samozřejmě o jednostrannost, která je nutně dána volbou tématu, nýbrž o jednostrannost metodologickou, která určuje zkoumání zvoleného předmětu. Myšlení a cítění lidí, jejich ideologie a psychologie nejsou totiž určovány *abstraktními* vztahy a určeními, ať jsou jakkoli podstatné a důležité, nýbrž komplexem reálných, hmatatelných, každodenních životních podmínek, které z těchto základních podmínek a vztahů vyrůstají. Pro myšlení a cítění lidí, pro jejich chování, jednání, způsob života a samozřejmě i pojetí světa, není určující *sama o sobě* abstraktní příslušnost k té či oné třídě, nebo dokonce abstraktně vzatý vztah k vlastnictví výrobních prostředků, nýbrž *miliónkrát* opakovaná pravidelnost, každodennost existenčních podmínek, které tyto myšlenky a pocity reprodukuje. Vědec, který by chtěl prozkoumat dělnickou třídu v Československu po roce 1945, ukázat její konkrétní reálný charakter, který by tedy chtěl podat pojem této třídy jako konkrétní historické totality, a nikoli jednostranné abstrakce nebo prázdného schématu, musel by samozřejmě *vyjít* ze základních určení, jako je revoluční změna ve vlastnických pomě-

rech, ale nemohl by u těchto nejjednodušších určení setrvat, nebo je dokonce považovat za *výsledek* svého zkoumání. Dekrety o znárodnění klíčového průmyslu v Československu, tedy právní akt, jímž se kapitalistické vlastnictví výrobních prostředků přeměňuje na vlastnictví socialistické, *samy o sobě* nemohly vytvořit z dřívějšího proletariátu socialistickou dělnickou třídu. To, co bylo hlavním činitelem tohoto vznikání socialistické dělnické třídy, byl jednak *revoluční* proces, revoluční třídní boj, jehož jednou, právníckou stránkou bylo převedení klíčového průmyslu do státního vlastnictví, jednak jím je *reálné* postavení dělnictva ve výrobě. To ovšem znamená, že výrobní vztahy nejsou totožné s vlastnickými vztahy, s vlastnictvím výrobních prostředků. K výrobním vztahům socialistické společnosti patří nejen sama právní skutečnost, že výrobní prostředky jsou všennárodním vlastnictvím, nýbrž také a především reálné podmínky, v nichž pracující prakticky uskutečňují svou úlohu nové *vládnoucí třídy*.

Leden 1958.